קהילה ומדינה*

שלמה סבירסקי

אין זה מפליא שאנו מוצאים כיום אצל ישראלים דימויים ודפוסי־חשיבה שמקורם במסורת הקהילתית היהודית של העבר. לדימויים ולדפוסי־חשיבה אלה מתכוון, כפי הנראה, הסופר עמוס עוז כאשר הוא מדבר על "הוויית השבט" המאפיינת לדעתו את ישראל כיום. עוז מבחין בין הוויה של עם לבין הוויה של שבט כך: "עם הוא חבר־אנשים בני־חורין בעלי מורשת משותפת, הבוחרים לחיות במשותף במסגרת מורשתם הלשונית והתרבותית על כל גווניה. שבט הוא מעין גוש מהודק של אנשים המקושרים ביניהם קשרי דם ודת, לידה, פולחן, גורל ומיתוס" (עוז, באור התכלת, ת"א, ספרית פועלים, 1979, עמ' 140). והוא מוסיף: "... התחושה השבטית הזאת יוצרת חמימות אינטימית מתמדת שלעתים היא נחוצה ומנחמת, ולעתים היא מיוזעת ומטרידה ומבחילה: היא התחושה של 'כולנו ערבים זה לזה' (**שם**, 153). הוויה שבטית זו היא כמובן מורשה של ההוויה של הקהילה הגלותית המסורתית. מורשה זו אמורה היתה, לדברי עוז, להפוך לזכרון רחוק מן העבר עם הקמתה של המדינה היהודית העצמאית, אלא שלא כך קרה, ולמעשה מתרחשת לדבריו בארץ חזרה של הווית־השבט היהודית (עוז אמר דברים אלה במסגרת דיון על בידודה הבינלאומי של ישראל בגלל מדיניותה כלפי הערבים): לנגד עינינו מתרחש מעין רצדיב (הישנות. חזרה על דבר־מה, בעיקר שלילי — ש.ס.) שבטי עמום... יש מגמה חזקה לשוב אל רפלכסים יהודיים, אל חיק המיתוסים החמימים־עמומים של 'עם לבדד ישכון', אל אחוות־הנרדפים (ואת מחנות־הנרדפים החשאית) של 'כבשה בין שבעים זאבים', אל הצדקנות והרחמים העצמיים והמזיגה היהודית הנושנה וההיסטורית של בכיינות עם התנשאות..." (**שם**, 147).

עמוס עוז רואה בכל אלה חזרה אל דפוס חברתי שהיה קיים בעבר, ונסיגה מן המאמץ של התנועה הציונית להפוך אותנו לעם ככל העמים (שם, **שם**). עוז נופל כאן בשביו של המיתוס שעל־פיו כל מי ש"רוכש" לו מדינה הופך בכך להיות "עם" במובן המערבי של המלה (או, אם תרצו, המיתוס שעל־פיו ההגדרה המערבית של "עם" היא ההגדרה ה"נכונה" היחידה). למעשה, ההוויה השבטית עליה מדבר עוז איננה חזרה אחורנית אלא המשכה של מסורת מושרשת שהתגבשה בקהילה המסורתית היהודית בגולה.

ראיות נוספות להמשכיותם של דפוסי־חשיבה מסורתיים אלה מצויות למכביר בראיונות עם הסטודנטים שלנו. עצם השימוש במושג "מדינה" כדי להתייחס אל הקולקטיב הישראלי, בנוסח "אנחנו מדינה לא כל־כך רעה", או "הבעייה עם המדינה הזאת היא ש..." הוא, לדעתי, מורשת של הקהילה היהודית המסורתית: "המדינה שלנו" בא במקום "הקהילה שלנו". הקהילה היתה החברה היהודית המאורגנת בעבר; המדינה היא החברה היהודית המאורגנת של היום (או, כדבריו המבודחים של סוציולוג אנגלי שהתארח בארץ, "פעם היה ליהודים 'שטעטל' [עיירה קטנה, הקהילה היהודית הטיפוסית של מזרח אירופה] והיום יש להם 'סטייטל' [צורה אידישאית של הקטנה של המלה 'סטייט', מדינה באנגלית]).

המסורת הקהילתית היהודית היא גם, ככל הנראה, המקור לתפיסה המובעת בראיונות עם הסטודנטים שלנו כאילו המדינה בישראל עומדת מעל החברה, מעל הכלכלה, מעל האינטרסים הקבוצתיים השונים. הקהילה המסורתית היתה הארגון של הכלל היהודי ביישוב נתון, וייעודה היה לייצג ולממש את האינטרסים של כלל היהודים. הקהילה היהודית היא זו שדאגה להבטחת זכות הישיבה של היהודים במקום, להבטחת מקור הקיום הכלכלי, לייצוג בפני השלטונות, למילוי הצרכים הרוחניים של כל חברי הקהילה ולהבטחת רווחתם. בהיעדר חלוקה מעמדית פנימית לא היתה מנהיגות הקהילה נציגה של מעמד מסוים, אלא נציגה של הכלל; מנהיגות הקהילה היתה ההתגלמות הארגונית של האינטרס הקולקטיבי הכללי. תפיסה קהילתית זו אשר השתמרה בזכרון הקולקטיבי היהודי היא הגורמת לכך, שהסטודנטים שלנו חושבים על המדינה כעל גוף העומד מעל למעמדות ולקבוצות השונות הפועלות בחברה; היא הגורמת לתפיסה שלהם כאילו המדינה היא זו האחראית להיווצרותם של המעמדות בארץ (תהליך אותו מייחסים הסטודנטים ל"לחצים" ול"טעויות", ולא להזדהות של המנגנון המדינתי עם האינטרסים של קבוצה או מעמד זה או אחר בחברה הישראלית); והיא זו הגורמת לתפיסה שלהם כאילו המדינה היא גם הגוף אשר יחסל את אי־השוויון ואת החלוקה המעמדית בישראל (שכן, היא מהווה בעיניהם, כאמור, את התגלמות האינטרס הקולקטיבי הכללי, ועל־כן אין זה מתקבל על הדעת שהיא תשלים עם קיומו של אי־שוויון מעמדי בין יהודים).

באותו הקשר ניתן להוסיף, כי המסורת הקהילתית היהודית היא גם אחד הגורמים להתייחסותם של המרואיינים שלנו אל אי־השוויון המעמדי והעדתי בישראל כאל "חידוש". אמנם המקור המיידי לתחושה זו של הסטודנטים שלנו הוא הדימוי השוויוני של החברה היישובית של טרום־המדינה, אולם אין ספק כי המידה הגבוהה של אחידות ושל שוויוניות ששררו בקהילה המסורתית תורמים גם הם לתחושת ה"חידוש". בקהילה המסורתית לא היו — כמו אצל עמים אחרים — מאבקים מעמדיים או חיכוכים בין־עדתיים, ועל־כן לא נוצרו גם מושגים, דימויים וסמלים של אי־שוויון אשר היו יכולים לשמש בתיאור ובניתוח של מצבים כאלה בחברה הישראלית של ימינו.

המסורת הקהילתית היהודית עוזרת גם להסביר את תפיסתם של הסטודנטים שלנו כאילו כל בעייה חברתית היא נושא לטיפולה של המדינה, בנוסח התשובה שנתנו לרבות מן השאלות: "אהה, שוב המדינה...". בארצות בהן הוקם המנגנון המדינתי על־ידי מעמד מסויים ולצורך מילוי תפקידים מסויימים, לוותה פעילותו במאבקים חריפים עם אלה אשר התנגדו למעורבות המדינה בענייניהם, או עם אלה אשר התנגדו לחדירת המדינה לתחומי־פעולה חדשים. בישראל, בה אנו נשענים על המסורת הקהילתית של "כל ישראל ערבים זה לזה", ובה אנו מתייחסים אל המדינה כאל התגלמות הקולקטיב ולא כאל מנגנון המקדם אינטרסים קבוצתיים ספציפיים, נראית מעורבותה של המדינה בכל נושא חברתי מובנת מאליה, וזאת גם כאשר מתברר מעבר לכל ספק, כי טיפולה של המדינה הוא כושל, לא יעיל, ואף נוגד את הכוונות המוצהרות.

לבסוף, המסורת הקהילתית היהודית עוזרת לנו להבין את ההתייחסות האישיותית של הסטודנטים אל המדינה. בהתייחסם אל המדינה בישראל נטו המרוייאנים להתייחס אל מספר קטן של אישים העומדים בראשה — בעת הראיונות היו אלה גולדה, דיין וספיר, בדרך כלל; יש להניח כי כיום היו מזכירים בעיקר את בגין. כאשר דיברו על מוקדי כוח במדינה הם התמקדו על "הגוש" במפלגת העבודה, ובעיקר על אותם אישים מרכזיים בגוש שהיו גם מראשי המדינה, כגון ספיר. לעומת זאת, הם מיעטו להתייחס אל המנגנון הביצועי הגדול של המדינה — הפקידות של המשרדים הממשלתיים, הקצונה הצבאית, הקצונה המשטרתית, השופטים, המורות, וכיו"ב. הבירוקרטיה הממשלתית לא הוזכרה על־ידם כאחת הקבוצות המגלמות אינטרס משל עצמם בחיים האזרחיים בארץ, והיא גם לא הוזכרה כחלק ממשי של השלטון. נראה לי, כי תפיסות אלו נובעות מן המסורת הקהילתית היהודית, יותר משהן משקפות את המצב לאשורו בישראל כיום. ראשי המדינה נתפסים כמנהיגי הקהילה — "ראשי השבט", אם להשתמש בדימויו של עמוס עוז — ולא כראשיו של מנגנון שלטוני רחוק ומנוכר. הקשר בינם לבין הקהילה כולה נתפס כישיר ואינטימי, כפי שהיה בקהילה המסורתית; הם נתפסים כנציגים ישירים של כל אחד מחברי הקהילה. מכאן גם היעדר ההתייחסות אל המנגנון הביצועי־בירוקרטי: לו דיברו על "הביורוקרטיה", או על "הזרוע המבצעת", או על "הרשות השיפוטית", כפי שמדברים אנשים בארצות־המערב, היה זה כאילו הודו בקיומו של גוף החוצץ בין הקהילה ובין ראשיה; היה זה כאילו הודו בקיומו של מנגנון שלטוני בעל מישור קיום משל עצמו ובעל אינטרסים משלעצמו. אין זה אומר שהסטודנטים שלנו אינם יודעים על קיומו של מנגנון ממשלתי, או שהם מכחישים את קיומו; דבר זה הוא בלתי־אפשרי בארץ בה כל מועסק רביעי או חמישי הוא חלק ממנגנון זה. אלא שהתפקידים השונים במסגרת המנגנון השלטוני נתפסים, ככל הנראה, כתפקידים קהילתיים ולא כמרכיבים של מנגנון מנוכר ומרוחק. ייתכן קשה לדבר בארץ על הקצונה של צה"ל כעל קבוצת־אינטרס או כעל כת בנוסח אמריקה הלטינית, שכן הקצינים נתפסים יותר כ"קצינים יהודים" (או, על־פי דימויו של עוז, כ"לוחמי השבט"); קשה לדבר על "הפקידות הבכירה" כעל שכבה בעלת מגמות פוליטיות־חברתיות משל עצמה, בנוסח צרפת או גרמניה בתקופות שונות, שכן הפקידים הבכירים במשרדים הממשלתיים נתפסים, ככל הנראה, כפקידי הקהילה הממונים על ענייני הכלל; קשה לדבר על המשטרה כעל מכשיר־דיכוי בידי השלטונות, בנוסח ארצות רבות בעולם, שכן השוטרים הם הרי "שוטרים יהודים" הממונים על מניעת חריגות מן הנורמות הקהילתיות.

הבה נערוך בחינה מחודשת של דרכי החשיבה שלנו בהווה:

מצד אחד, אין ספק שהמורשת הקהילתית תורמת לתחושות הסולידריות והאחדות בקרב היהודים בארץ, ויוצרת, כדברי עמוס עוז, "חמימות אינטימית מתמדת שלעתים היא נחוצה ומנחמת"; תחושות אלו עוזרות בעתות גיוס קולקטיבי, ובמיוחד בעת מלחמה.

מצד שני, העובדה שאנו חושבים על המדינה בישראל במושגים המעוגנים במסורת הקהילתית היהודית כפי שהתפתחה במשך מאות שנים באירופה, אינה הופכת את החברה הישראלית ל"חברה יהודית" בנוסח הגיטו, או את המדינה בישראל להנהגה קהילתית בנוסח הגיטו. החברה הישראלית איננה אוסף של קהילות קטנות המתקיימות על עסקי־תיווך באמצעות הון, אלא יחידה חברתית שלמה העוסקת בכל מגוון הפעילויות של העידן הקפיטליסטי; היא איננה קהילה בעלת מידה גבוהה של אחידות ושוויוניות, אלא, ככל יחידה קפיטליסטית, חברה מעמדית בה השליטה על ההון, על תהליכי הפיתוח והייצור ועל התגמולים היא בלתי־שוויונית. שלא כמו הנהגת הקהילה המסורתית, המדינה בישראל איננה מגלמת אינטרס כללי אחיד, שכן אינטרס כזה לא קיים אלא בתחום הביטחון; זאת ועוד — המנגנון המדינתי עוסק, כמו בכל הארצות של ימינו, בהכוונה, בפיקוח ובוויסות של הפיתוח הקפיטליסטי ותוך כדי־כך ממלאת המדינה תפקיד מרכזי בגיבושו ובייצורו־מחדש בכל דור ודור של המבנה החברתי הבלתי־שוויוני. כאשר אלה הם פני הדברים, יכול השימוש במושגים המעוגנים בהוויה חברתית שונה ('מן העבר) למנוע בעדנו מלערוך ניתוח מציאותי של התהליכים החברתיים בהם אנו משתתפים. גרוע מכך — השימוש במושגים אלה יכול למנוע פעילות למען שינויים נחוצים, תוך שהוא משרת את אלה הנהנים ביותר מן המצב הקיים.

דבר זה בולט במיוחד כאשר קבוצות אשר האינטרסים שלהן שונים או מנוגדים לאלה של הקבוצות השולטות במנגנון־המדינתי, יוצאות למאבק למען זכויותיהן או שאיפותיהן, ומואשמות בכך שהן "מחלישות את המדינה" או "מפלגות את העם". האשמה זו מעלה מנבכי העבר את הדימוי של הקהילה היהודית החייבת לשמור על אחדות פנימית וסולידריות כדי להשיך ולהתקיים; כאשר היא מועלית בהקשר של ימינו, היא מציגה את הקבוצות השואפות לשינוי לא כקבוצות הנלחמות נגד זכויות־היתר של קבוצות שולטות ספציפיות, אלא כקבוצות המאיימות על אחדות הקהילה, שלמותה וקיומה.

שימוש שמרני מעין זה במורשת הקהילתית אנו יכולים למצוא במקרים רבים: מאבקים בין תנועות פוליטיות (לדוגמה — האצ"ל והלח"י כונו ארגוני "פורשים",

---

* **הפרק המובא להלן לקוח מתוך הספר** קמפוס, חברה ומדינה, **המנתח את מבנה החברה הישראלית ויחסי־הכוחות בתוכה, על־פי ראיונות שערך המחבר עם קבוצת־סטודנטים שפעלה בקמפוס החיפאי בשנים 1972/73, בעת מערכת הבחירות לאגודת הסטודנטים, שכתוצאה ממנה זכתה קבוצת "יש" בעלת הנטיות השמאליות במרבית הקולות.**
הספר יופיע בקרוב בהוצאת "מפרש", ירושלים.

כינוי שהעלה דימויים של פורשים מן הקהילה; הם גונו על־ידי מוסדות היישוב שהיו בשליטת תנועת העבודה, כמי שמאיימים על שלמות "היישוב המאורגן", דהיינו, הקהילה; דימויים דומים הועלו בתקופות שונות גם בהתמודדויות עם המפלגה הקומוניסטית); מאבקים של ארגוני עובדים למען מעמד ושכר טובים יותר (צורת גינוי נפוצה ביותר היא: "הם מחזיקים את המדינה בגרונה"; נשים לב: את "המדינה" דהיינו, את הקהילה — ולא את המעסיק הספציפי!); מאבקים בין דתיים וחילוניים (נסיון של כל אחד מן הצדדים לשנות את ה"סטטוס קוו" מוצג לעתים קרובות כאיום על "שלמות העם והמדינה").

שימוש שמרני במיוחד, ואף ציני, במוטיב "שלמות העם והמדינה" נעשה כל־אימת שמזרחים בישראל מנסים להתארגן במסגרת עצמית. ציני — מכיוון שכל נסיון של מזרחים לשנות בעצמם את מצבם כרוך למעשה בהתמודדות עם המנגנון המדינתי שהוא בשליטה של אשכנזים, וקשור בקשר אורגאני עם מערכת אינטרסים חברתיים המצויים גם הם, ברובם, בשליטה של אשכנזים. הבה נבהיר נקודה זו:

המנגנון המדינתי בישראל לא נולד, כידוע, ב־1948. הוא החל להתגבש עם הקמתה של התנועה הציונית. תנועה זו הוקמה בעיקרה על־ידי יהודי־אירופה מתוך תגובה למצוקת הקיום שלהם. התנועה הציונית בנתה את עצמה מלכתחילה כמנגנון מדינתי בנוסח אלה של ארצות המערב הקפיטליסטי: "ממשלה" (תחילה ההנהלה הציונית, ומאוחר יותר הנהלת הסוכנות), "משרד אוצר" (הקרנות הציוניות), "בנק מרכזי" (בנק אנגלו־פלשתינה), "רשות מבצעת" (המשרד הארץ־ישראלי, ומאוחר יותר הסוכנות), וכיו"ב. מרכיבים של מנגנון מדינתי הוקמו גם על־ידי התנועות־מפלגות, על־ידי ציוני־אירופה ופעלו בארץ־ישראל: תנועת העבודה והמפלגות הדתיות פיתחו מערכות־חינוך; תנועת העבודה והתנועה הרויזיוניסטית הקימו גופים צבאיים; תנועות שונות קיימו לשכות־עבודה; וכיו"ב.

עם הכרזת העצמאות אוחדו כל אלה למנגנון מדינתי מרכזי אחד: מנהיגי המפלגות הקיימות הפכו להיות חברי־כנסת ושרי־ממשלה; אנשי ההגנה, הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י הפכו להיות משרד הביטחון וצה"ל; גזבר הסוכנות הפך להיות שר האוצר; מערכות החינוך התנועתי הפכו להיות מערכת החינוך המדינתית; וכן הלאה. מנגנון מדינתי זה היה חלק אורגאני ממארג האינטרסים שהתגבש בתקופת היישוב — הוא הזין אותם, והם הזינו אותו. המנגנון המדינתי העניק לכל האינטרסים הקבוצתיים שהיו מיוצגים בתוכו (תוך הבדלים כמותיים, כמובן, בין המפלגות השונות) עיגון חוקי, תקציבים, מידע, וכיו"ב. ואילו קבוצות־האינטרסים השונות העניקו למנגנון המדינתי תמיכה, לגיטימציה, מסים, כוח־אדם, וכיו"ב.

היהודים מארצות־המזרח עמדו בשולי ההתפתחויות הללו, וכאשר ניסו להתארגן נתקל בטיעון שהם "מפלגים את העם" — שהרי, כך נאמר, הארגונים הציוניים הקיימים הם של כל היהודים.

ראוי לזכור כי המאפיינים היסודיים של המבנה הקהילתי היהודי בארצות־המזרח היה דומה לזה של אירופה. כתוצאה מכך, כאשר החלו להגיע ארצה עולים מזרחיים בהמוניהם, היה להם יסוד להניח, כי הם עומדים להתקבל בקרב קהילה יהודית גדולה כבני־קהילה לכל דבר, כפי שהם עצמם קיבלו אל קהילותיהם יהודים אורחים או פליטים. גם האשכנזים, מצידם, קיבלו את פני העולים החדשים על־פי עקרונות המורשת הקהילתית: המנגנון המדינתי קיבל על עצמו דאגה לכל הצרכים של האחים־העולים, החל בשיכון וכלה בפרנסה.

אלא שהיה זה מנגנון מדינתי שונה מאוד מן ההנהגה הקהילתית המסורתית. היה זה מנגנון מדינתי קפיטליסטי בשליטה של אשכנזים, והוא היווה חלק אורגאני ממארג אינטרסים קבוצתיים, שהיו גם הם של אשכנזים ברובם. העזרה שהושיט המנגנון המדינתי לעולים המזרחיים היתה עזרה ברוח המסורת הקהילתית — אלא שלא כמו בקהילה טיפוסית מן העבר לא היה מדובר כאן במתן מחסה, סיוע ראשוני ואולי אף הלוואה "על־מנת להיכנס לעסקים", אלא סיוע של מנגנון מדינתי של חברה קפיטליסטית: הפירוש המעשי של מתן שיכון לעולים היה הזרמה תקציבית לחברות־שיכון פרטיות וציבוריות, הזרמה שהביאה לא רק לשיכון העולים, אלא גם להתעשרות והתרחבות של אותן חברות; הפירוש המעשי של מתן עבודה לתושבי עיירות־הפיתוח היה הזרמת הון למשקיעים פרטיים וציבוריים, הזרמה שהביאה לא רק לאספקת פרנסה לעולים, אלא גם להתעשרותם והתרחבותם של קונצרנים תעשייתיים; הפירוש המעשי של מתן חינוך וסעד לעולים החדשים היה לא רק הקמתם של בתי־ספר לילדי־עולים, אלא גם כניסתם של נשים וגברים אשכנזים רבים לעיסוקים של "צווארון לבן". במלים אחרות, המנגנון המדינתי בישראל השקיע אמנם מאמצים רבים בקליטת העולים המזרחיים, אך כתוצאה מסיוע זה הוא התעצם מאוד, ואיתו התעצמו גם כל האינטרסים שהיו קשורים איתו. עצם הושטת הסיוע גרמה לביסוסו ולחיזוקו של מעמדם החברתי של האשכנזים בארץ. אשר למזרחים, הרי הם קיבלו אמנם עזרה, אך היתה זו עזרה שהפכה את מרביתם לפרולטריון בענפי המשק השונים.

עולם המושגים והדימויים הקהילתיים מן העבר מדגיש את האחידות ואת השוויון בין יהודים. כתוצאה מכך, אנו נוטים להמעיט במימדי אי־השוויון בין אשכנזים ומזרחים בארץ, או לראות בהם "שלב חולף", או לייחס אותם ל"נחשלות" שהביאו איתם מארצות מוצאם — ולא לטיב הסיוע שהוגש להם בארץ. למעשה, ישראל הינה כיום הקהילה היהודית היחידה שבה קיים אי־שוויון מעמדי בין יהודים, דהיינו, מצב בו בעלי־הון יהודים מקבלים את הערך העודף של עבודתם של עובדים יהודים, כשהם נעזרים במנגנון מדינתי האוכף חוקי רכוש ועבודה, מווסת את כוח־העבודה, עוזר לחדש אותו על־ידי מערכת חינוך בלתי־שוויונית, וכיו"ב, כשהם נעזרים במיתוס אי־המודרניות של המזרחים על־מנת להצדיק את מעמדם הגבוה של חלק מן היהודים, ואת מעמדם הנמוך של חלק אחר.

המסורת הקהילתית היהודית שעל־פיה מנהיגות הקהילה מייצגת את הכלל ודואגת לכלל, גורמת לנו לצפות מן המדינה בישראל שתמצא פתרון לבעייה העדתית. למעשה, לא ידועים מקרים בהם המנגנון המדינתי ביצע שינוי מרחיק־לכת במערכת היחסים המעמדיים בארץ כלשהי: כל שינוי משמעותי הידוע לנו התרחש כתוצאה מיוזמה התארגנותית של בני המעמדות הנמוכים. כל התארגנות כזאת כרוכה בהתמודדות עם המנגנון המדינתי, הקשור, כאמור, קשר אורגאני עם כל מערך האינטרסים השליטים בחברה. גם בארץ כרוכה כל התארגנות מזרחית בהתמודדות עם המנגנון המדינתי, ומאותן סיבות המנגנון המדינתי בישראל ממלא תפקיד חשוב בקביעת מעמדם החברתי של המזרחים.

אך, כל־אימת שנודע על התארגנות מזרחית החותרת לשינוי המצב הקיים, מואשמים חבריה ב"פילוג העם" וב"איום על שלמות המדינה". אמרתי כי האשמה זו היא ציונית במיוחד. שכן, בגלל הנסיבות המיוחדות של התהוות התנועה הציונית ושל עלייתם של יהודי המזרח ארצה חייבת, למעשה, כל התארגנות של מזרחים להיות "עדתית" ולא "לאומית". כפי שתיארתי לעיל, לא הקימו יהודי־המזרח התארגנויות עצמיות לצורך פעילות בארץ, אבל האשכנזים, לעומתם, הקימו מערכת ארגונית מלאה. מערכת זו כוללת גם אותן מסגרות אשר בארצות אחרות נושאות את נס המאבק של המעמדות הנמוכים: איגודים מקצועיים (ההסתדרות) ומפלגות פועלים (תנועת העבודה). אלא שמסגרות אלה בארץ, משולבות היטב במערכת־האינטרסים השלטת והפעולה שלהן למען המזרחים יכולה להיעשות רק בלב חצוי. לכן, כל התארגנות מזרחית שתרצה לגרום לשינוי פני החברה בארץ תפנה בהכרח לכיוון "עדתי" — מפלגה מזרחית, איגוד מקצועי עצמאי בענפים בהם מרבים העובדים הם מזרחים, התאחדות ארצית של עיירות־פיתוח, תנועה עצמאית של המושבים המזרחיים, וכיו"ב.

גינויין של התארגנויות כאלו בטענה שהן "מפלגות את העם" או פוגעות "בשלמות המדינה", מהווה למעשה חיפוי ציני על המנגנון המדינתי הקיים ועל כל האינטרסים השלובים בו, תוך שימוש שמרני במסורת הקהילתית היהודית. מאבק לשינוי פני החברה איננו מאבק נגד הקהילה, או נגד העם, או נגד היחידה החברתית־לאומית־טריטוריאלית הקרויה "מדינת ישראל" — אלא מאבק נגד אינטרסים של קבוצות ספציפיות הנהנות הנאת־יתר משלטונן במנגנון המדינתי.

ברצוני לעמוד בקצרה על שלושה תחומים נוספים שבהם המסורת הקהילתית מונעת מאתנו הבנה מציאותית של משמעות המדינה בישראל.

הקהילה היהודית המסורתית היוותה, כפי שראינו, "חברה יהודית" אחידה, מאוחדת וייחודית. מנהיגי התנועה הציונית ראו את מדינת ישראל כהתגלמות בת־זמננו של הקיום היהודי האחיד, המאוחד והייחודי; כדברי בן־גוריון: "התנועה הציונית והעם היהודי ומדינת ישראל מהווים אחדות מלוכדת"; וכדברי רוטנשטרייך, שחיובה של ישראל הוא "שלילה של הנחה שייתכן קיום יהודי קיבוצי בעל עוצמה ובעל מעמד היסטורי שאינו קיום על־פי היהדות של יהדות ארץ־ישראל". מדברים אלה עולה, כי קיומה של מדינת ישראל מזוהה עם קיומו של העם היהודי כישות קולקטיבית בעלת־ייחוד.

תפיסה זו משפיעה רבות על מערכת היחסים בין היהודים בישראל לבין היהודים בתפוצות, המהווים עדיין את רובו של העם. יהודי ישראל רואים את עצמם כמצויים במרכז ההוויה היהודית של ימינו, וכתופסים מקום חשוב יותר בענייני העם היהודי בתפוצות. מכאן נובעת הצפייה לעזרה מהקהילות היהודיות בתפוצות — עזרה שיהודים אלה, מצידם, שמחים להגישה, שכן הם רואים את חיזוקה של ישראל כחיזוק מעמדם בארצותיהם. עזרה זו היא כמובן יישום יפה של הכלל הקהילתי המסורתי "כל ישראל ערבים זה לזה". הבעייה היא, שבגלל הנטייה של הישראלים לזהות את קיומה של ישראל עם עצם הקיום של העם היהודי הופכת את הערבות ההדדית הזו, לעתים, לחד־סיטרית: ידועים מקרים בהם היו יהודים בגולה נתונים בקשיים, כאשר ההחלטה של מדינת ישראל אם להגיש להם סיוע ומה צריך להיות טיבו של הסיוע, היתה מושפעת ביותר מן השיקול האם סיוע זה תורם לחיזוק של המדינה או לא. כך, לדוגמה, מרגע שהתברר כי יהודי ברית־המועצות המגיעים לאוסטריה מעדיפים ברובם לנסוע לארצות־הברית ולא לישראל, מנעה מהם המדינה את סיועה, ואף השתדלה אצל ארגוני־סיוע יהודיים בארצות־הברית שיפסיקו גם הם את עזרתם. התיחסות דומה היתה גם, לאחרונה, במקרה של יהדות איראן לאחר נפילתו של השאה. ההגיון של התנהגות זו הוא, ככל הנראה, שישראל, המגלמת בעיני עצמה את הקיום היהודי בזמננו, יכולה להושיט סיוע רק לאלה המוכנים להשתתף במימוש הקיום היהודי בזמננו — דהיינו, רק לאלה המוכנים לגור בישראל. בפועל, המשמעות של התנהגות זו היא שכאשר קם ליהודים מנגנון מדינתי משל עצמם, השולט על טריטוריה עצמית והמסוגל להושיט סיוע ממשי ליהודים הנתונים בקשיים, הוא פועל לא על־פי שיקולים לאומיים, אלא על־פי שיקולי־עוצמה שלו עצמו ושל אלה הקשורים איתו בקשר אורגאני ממשי — במקרה זה, יהודי ישראל. במלים אחרות, מסתבר כי בימינו אין לומר "כל ישראל ערבים זה לזה", אלא "כל היהודים ערבים לישראל, וישראל ערבה לעצמה".

הקהילה היהודית המסורתית היתה ייחודית הן בגלל האחדות והאחידות הפנימית והן בגלל שחבריה היו שומרי מצוות וארגונה היה מבוסס על ההלכה. היתה זו חברה בעלת "תוכן" ייחודי משל עצמה. הזיהוי של מדינת ישראל כהמשך של הקהילה המסורתית מעלה בעקבותיו ציפיות ל"תוכן" ייחודי גם כיום. הציפיות האלו מופנות בדרך־כלל אל המדינה בישראל, אל המנגנון המדינתי, באשר הוא נתפס, כפי שכבר אמרנו, כהתגלמות הקונקרטית של הקולקטיב. הבעייה היא שהמנגנון המדינתי שלנו, כמו מנגנונים מדינתיים בחברות קפיטליסטיות אחרות, אין לו להציע אלא את ה"תוכן" שלו: "חיזוק המשק", "שמירה על הקונצנזוס החברתי", "הגברת עוצמתה של המדינה", וכיו"ב. בגלל הסכסוך המתמשך בינינו ובין הערבים בכלל, והפלסטינים בפרט, יכולה המדינה להציע גם "תוכן" כגון "תרומה למאמץ הבטחוני", "שמירה על האחדות הלאומית" — "התנחלות".

במרבית ארצות־תבל אין מפנים אל המנגנון המדינתי ציפיות לצקת "תוכן" לחיי החברה. אצלנו, עקב המסורת הקהילתית, ציפיות כאלו קיימות, והמנגנון המדינתי נענה לציפיות אלו על־ידי כך שהוא מעמיד את עצמו, ואת התוכניות של ראשיו בתקופות השונות, כ"תוכן" חיי הקולקטיב. התוצאה היא האדרה ומיסטיפיקציה של המדינה במימדים המוכרים מארצות אחרות מסויימות מאוד. בנדון זה אמר ישעיהו ליבוביץ', כי "העמדת קיומו של עם — שאין לו תוכן תרבותי־רוחני ספציפי ולא אורח־חיים ספציפי — על המדינה, ז"א על מנגנון השלטון, זוהי תמצית האידיאולוגיה הפאשיסטית".

אחת התוצאות החשובות ביותר של ההאדרה והמיסטיפיקציה של המדינה בישראל ◀

קהילה ומדינה (המשך)

הוא טישטוש הקשרים בין המנגנון המדינתי ובין קבוצות־אינטרסים ספציפיות הנהנות מאופן פעולתו של המנגנון הזה.

המסורת הקהילתית היהודית תרמה דימויים וסמלים רבים להתמודדות המתמשכת בינינו ובין הערבים, החל מהטיעון ש"כל העולם תמיד נגדנו" וכלה בטיעון שהערבים הם "אנטישמים". אנו רואים את עצמנו כאותם יהודים בגיטו שלא היה ביכולתם או בכוונתם לעשות כל רע לגויים, וכל רצונם היה שיתנו להם להתקיים ולחיות על־פי אמונתם, ואילו את הערבים אנו רואים כאותם גויים רשעים אשר בגלל שנאתם את היהודים חיפשו כל העת להציק להם ולהפר את שלוות־קיומם.

דימויים אלה מונעים בעדנו מלראות שני דברים:

ראשית, שלא כמו יהודי הגיטו יש ברשותנו כיום מנגנון מדינתי המאפשר לנו להתמודד עם התקפות לא רק על־ידי הסתגרות והתחבאות בתוך הגיטו, אלא גם על־ידי יציאה מתוך הגיטו ותקיפת ה"גויים". במהלך השנים גרמו יציאות אלו מן הגיטו לנישולם של מאות אלפי פלסטינאים מאדמותיהם ולהפיכתם לעם חסר־מולדת, נודד ונרדף — כל זאת, כמובן, במקביל לנזקים ולאבידות שהמלחמות גרמו לנו. כדי לעכל עובדה זו ולשקול מחדש את צעדינו בעתיד עלינו להשתחרר מן הדימויים הקהילתיים המסורתיים המטילים את כל האחריות ליצירת תנאי־קיום בטוחים והוגנים על ה"גויים".

שנית, הדימויים המסורתיים המציגים את הסכסוך היהודי־ערבי כהתמודדות בין הקהילה ובין העולם שמחוץ לגיטו, מטשטשים את העובדה, שהפעם מדובר בסכסוך בו הנציג שלנו הוא לא "שתדלן" — אלא מנגנון מדינתי הקשור בקשר אורגאני עם אינטרסים ספציפיים בחברה הישראלית. הפירוש המעשי של דבר זה הוא **שלא כל הקהילה** נהנית מתוצאות־הביניים של הסכסוך באותה מידה: לא כל היהודים נהנו מן האדמות שמהן נושלו פלסטינאים, ולא כל היהודים נהנים מהפיכתם של פלסטינים רבים לכוח־עבודה זול ביותר. כיוון שכך, לא לכל היהודים יש אותה מידה של עניין בהמשך המדיניות הגורמת לתוצאות אלו. הגברת המודעות להבדלי האינטרס בין יהודים שונים בכל הנוגע ליחסים שלנו עם הפלסטינים הינה צעד ראשון לקראת שינוי המדיניות הנוכחית. אך לשם כך יש להשתחרר ראשית־כל מדימויים לא־מתאימים ומטשטשים שמקורם במסורת הקהילתית היהודית. ■

חדש, סדרת ה־40 של ג'ון דיר!

אלופי הביצוע

JOHN DEERE

גומרים מהר-יותר עבודה!

טרקטור ג'ון דיר חדש דגם 3140

כיצד ג'ון דיר מפיק יותר מטרקטור של

103 כ"ס S.A.E.

רתום 103 כ"ס לעבודה — ומשימה גדולה תראה קטנה. הוסף לכך תכונות חדשות כמו ממסרות להחלפת הילוכים ללא עצירה. הנעה קדמית (מכנית או הידרוסטטית) הניתנת להפעלה תוך כדי תנועה, תוספת כוח הידראולי ותראה איך זמן העבודה מתקצר. יש עוד הרבה לספר...

תנאי תשלום נוחים, הספקה מיידית!

שאל אותנו:

המשביר המרכזי האגף הטכני. המחלקה למכונות

תל־אביב, רח' גיבורי ישראל 76, טל. 339955

חיפה, שער פלמר 2, טל. 662161

פרסום צורה

בשער

לשאלות חברה ותרבות

בשער נועד למיעוט החושב כיצד לשנות, המבקש לדעת מהם פני הדברים כדי לעשות אותם טובים יותר.

ב"בשער" מס' 6 סדרת מאמרים על זרם העובדים בחינוך; על ניהול עצמי בכלל ובמפעלי התנועה הקיבוצית בפרט; בעד ונגד: "על גבולות הפוליטיקה" מאת וגנר; מאמר מקיף על היבטים שונים בהקמתה של מדינה פלשתינית מאת אבי פלסקוב ז"ל; מאמרו היחיד של לוקאץ' על אסטטיקה קולנועית; דאלס — חלקו השני של המאמר הדן בסדרת הטלויזיה הפופולרית; קאנט — האם אמנם יש בכתביו שרשים לרייך השלישי; ועוד.

שירים מאת: יצחק לאור, חזי לסקלי, י.ח. בילצקי, זיו קופר ושמעון שלוש.

חתום על "בשער":

גזור ושלח

לכב' מערכת "בשער"
ת"ד 1777
תל־אביב 61016

מצורף בזה צ'ק בסך 120 שקל מנוי לשנה מחוברת מס' 6.

(ניתן לרכוש גם חוברות ממס' 5־1).

שם פרטי _____

שם משפחה _____

כתובת _____

מיקוד _____

* ניתן לרכוש במערכת את החוברות הקודמות במחיר: מס' 1 ו־2 — 10 שקלים; 3 ו־4 — 15 שקלים; מס' 5 — 20 שקלים.